

ગૌશાળાઓમાં રહેલા ગૌધનની પ્રતિસંચારીત રોગોથી ગૌરક્ષા, ગૌસેવાની એક સુવર્ણ તક

ડૉ. ભાર્ગવ જે. સોલંકી^૧, ડૉ. વિશ્વાસ બી. ગોહિલ^૨

^૧મદદનીશ પ્રાધ્યાપક વૃંદાવન પોલીટેક્નિક અને એનિમલ હસબંડરી, જસદણ, ગુજરાત

^૨મદદનીશ પ્રાધ્યાપક અરાવલી વેટેરીનરી કોલેજ,

શીકર, રાજસ્થાન

DOI:10.5281/Vettoday.18001277

• પ્રસ્તાવના:-

ગૌશાળા એ માનવીની જીવનશૈલીનો એક અભિન્ન ભાગ છે. વિશેષ કરીને ગુજરાતમાં અનેક ગૌશાળાઓ કાર્યરત છે. જ્યાં અસહાય, વૃદ્ધ અને અશક્તિશાળી ગાયઓને આશરો આપવામાં આવે છે. આસ્થાના કેન્દ્ર રૂપે તેઓ માનીતા છે, પરંતુ આ સ્થાનોમાં પ્રતિસંચારીત રોગોની શક્યતા વધુ હોય છે. આજના યુગમાં, "એક આરોગ્ય" (One Health) અભીગમ વધુ મહત્વ પામે છે, જે કહે છે કે માનવ આરોગ્ય, પશુ આરોગ્ય અને પર્યાવરણીય આરોગ્ય સંપૂર્ણ પણે એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે. એટલે જ્યાં આપણે ગૌશાળાઓમાં ગાયઓની સારવાર કરીએ છીએ, ત્યાં આપણા પર માનવ સમુદાય માટેના રોગોનું નિયંત્રણ કરવાની પણ જવાબદારી હોય છે. જો કોઈ પણ પ્રતિસંચારીત રોગનો સમયસર નિદાન અને સમયસર યોગ્ય સારવાર નો લેવામાં આવે તો સ્થળ બેક્ટેરીયા, વાયરસ કે પરોપજીવીઓના સંગ્રાહક તરીકે કાર્ય

કરી શકે છે અને સમગ્ર પર્યાવરણ તંત્ર માટે જોખમરૂપ બની શકે છે. ત્યારે આવા સંસ્થાઓમાં રોગ પ્રતિકારક વ્યવસ્થા અને આરોગ્ય સુરક્ષા એક આવશ્યક મુદ્દો બની જાય છે.

• પ્રતિસંચારીત (ઝૂનોસીસ) રોગો એટલે શું?

પ્રતિસંચારીત એ એવા રોગો છે કે જે ગૌશાળા અથવા અન્ય કોઈ પ્રાણીઓમાંથી માનવ શરીરમાં પ્રવેશી શકે છે. આ રોગો વાયરસ, બેક્ટેરીયા, ફૂગ અને પરોપજીવીથી પેદા થાય છે. રેબીઝ (હડકવા), લીસ્ટરિયોસીસ, બ્રુસેલોસીસ, ટ્યુબરક્યુરલોસીસ(ક્ષયરોગ), સાલમોનેલોસીસ અને ઇ.કોલી જેવા રોગો ખાસ કરીને ગાયોમાં સામાન્ય હોય છે અને માણસમાં ગંભીર સ્વાસ્થ્યસંબંધિત જોખમ ઊભું કરે છે.

પ્રતિસંચારીત રોગો ઘણાં વખત તો લક્ષણવિહીન હોય છે, એટલે ગાય બીમાર હોવાનો સંકેત વગર પણ ચેપ ફેલાઈ શકે છે.

Solanki

આવા રોગો ખોરાક, પાણી, સ્પર્શ કે શ્વાસ વડે પણ ફેલાઈ શકે છે. આવા રોગોના નિયંત્રણ વગર, આપણું આરોગ્ય તથા સમગ્ર સમાજ માટે મોટી આરોગ્યની સમસ્યા ઊભી થઈ શકે છે.

આ સંસ્થાઓમાં ગાયઓની સંખ્યા વધુ હોય છે અને ઘણી વખત, પર્યાપ્ત તબીબી સુવિધાઓ અને ફૂલળ કર્મચારીઓનો અભાવ રહે છે. ઘણી વખત વૃધ્ધ, લાચાર અથવા બીમાર ગાયઓને અહીં લાવવામાં આવે છે, જેના કારણે રોગની સંભાવના વધુ વધી જાય છે. સાફ-સફાઈની અછત, દૂધ-મૂત્ર ના અવ્યવસ્થિત સંભાળ અને મશીનરીની ઉણપ જેવી પરિસ્થિતિ માં આ રોગો ઝડપથી ફેલાઈ શકે છે. જો આ રોગોના સામે યોગ્ય પગલાં ન લેવાય તો તેઓ ગાયઓ સુધી મર્યાદીત રહેતા નથી, પરંતુ કર્મચારીઓ અને મુલાકાતીઓને પણ ચેપ લાગવાનો ભય રહેલો છે.

• જાહેર આરોગ્ય માટે જોખમ:-

ગૌશાળાઓ માત્ર ગાય સંભાળના કેન્દ્ર નથી, પરંતુ હજારો લોકો દરરોજ ત્યાં દર્શન, સેવા અથવા કામ માટે આવે છે. જો રોગિનિયંત્રણ યોગ્ય રીતે કરવામાં ન આવે તો આ સ્થળ માનવ આરોગ્ય માટે જોખમ પણ બની શકે છે. દૂધ, દહીં કે ગૌમૂત્ર જેવી વસ્તુઓ ચેપગ્રસ્ત ગાયોમાંથી મળે તો તે વસ્તુઓના સેવનથી પણ માણસોને રોગ લાવી શકે છે. આ સિવાય સૂક્ષ્મ જંતુઓ (માઇક્રોઓર્ગેનિસમ) વાળા પર્યાવરણમાં રહેવાથી પણ માનવી ચેપગ્રસ્ત થઈ શકે છે.

• પ્રતિસંચારીત રોગ ફેલાવા માટેના કારણો:-

- ✓ રોગીષ્ટ ગાયોના સતત સંપર્કમાં રહેવાથી
- ✓ કાચું-ઉકળ્યાં વગરનું દૂધ અને તેમાંથી

બનતી વિવિધ બનવતોનો ઉપયોગ કરવાથી

- ✓ ગાયઓને દૂષિત ખોરાક આપવાથી
- ✓ શ્વસન દ્વારા હવામાં રહેલા જંતુઓ દ્વારા
- ✓ રોગગ્રસ્ત ગાયઓના લોહી, મળ-મૂત્ર વગેરે થી
- ✓ ચામડી પર પડેલા ઘા કે ઉજરડા થી
- ✓ અમુક કિટકોના કરડવાથી (જે ગાયઓના શરીરમાં લોહી ચૂસીને પછી માનવીને કરડવાથી ગાયના લોહી સાથે અવતા જંતુઓ માનવીના શરીરમાં પ્રવેશે છે).

• નિયંત્રણ માટે શક્ય પગલાં:-

૧.હેલ્થ ચેકઅપ અને રોગ નીદાન: દરેક ગાય માટે નિયમીત આરોગ્ય ચકાસણી ખૂબ જ જરૂરી છે. દર મહિને તબીબી નિરીક્ષણ અને શંકાસ્પદ ગાયઓ માટે અલગ ક્વોરન્ટાઇન ઝોન બનાવવો જોઈએ. ચેપગ્રસ્ત ગાયઓને તાત્કાલિક અલગ રાખીને યોગ્ય સારવાર આપવી.

૨.રસીકરણ કાર્યક્રમો: પ્રતિસંચારીત રોગો સામે રસીકરણ એ સૌથી અસરકારક બચાવ પગલું છે. ગાયઓને રેબીઝ, બ્રુસેલોસીસ અને ખરવા મૌવા જેવી બીમારીઓ સામે નિયમીત વેક્સિનેટ કરવું જોઈએ.

૩.સત્વર દૂધ ચકાસણી અને પાસ્ટરાઇઝેશન: ગૌશાળાઓમાં મળતું દૂધ કાયું ન પીવાય તે માટે દૂધનું પાસ્ટરાઇઝેશન (૭૨° સેલ્સિયસ તાપમાને ઉકાળવું) આવશ્યક છે. દૂધમાંથી ચેપી બેક્ટેરિયા દૂર કરવા માટે એ પ્રક્રિયા અનીવાર્ય છે.

૪.સફાઈ અને ડીસઇન્ફેક્શન વ્યવસ્થા: દરરોજ તટસ્થ અને અસરકારક રીતે ગાયઓના ગમાણ, પશુઓના ઊભવા-બેસવાના સ્થળો, પાણીના તળાવ, દૂધ વહી જતાં પાઈપલાઈનો ડીસઇન્ફેક્ટ કરવું જોઈએ. મચ્છર, માખી અને ઊંદરો જેવા સૂક્ષ્મ થી માંડીને મોટા જંતુઓને દૂર કરવા.

૫.કર્મચારીઓ માટે તાલીમ અને પર્સનલ પ્રોટેક્શન: ગાય સંભાળનાર કર્મચારીઓ માટે પ્રતિસંચારીતા વિષે જાગૃતિ ફેલાવવી માસ્ક,હાથમોજા અને નિયમીત હાથ ધોવાની આદત બનાવવી જરૂરી છે.

૬.જન જાગૃતિ કાર્યક્રમો અને મુલાકાતીઓ માટે માર્ગદર્શિકા: દરરોજ ગૌશાળામાં આવતા દર્શનાર્થીઓને રોગચાળાથી બચવા માટેના માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ. સાદી ભાષામાં લખેલી સૂચનાઓ, પોસ્ટર અને ઓનલાઇન જન જાગૃતિ અભિયાન શરૂ કરી શકાય.

૭.ડિજીટલ રેકોર્ડીંગ સિસ્ટમ: ગાયઓના આરોગ્યના રેકોર્ડ, રસીકરણ, તબીબી ઇતિહાસ ડિજીટલ ફોર્મમાં રાખવાથી સમયસર પગલાં લેવામાં સરળતા રહે છે.

• ભવિષ્ય માટેની દિશા:-

આજે આપણે પ્રતિસંચારીત રોગોની ગંભીરતા સમજીને ગૌશાળાઓમાં આરોગ્ય

વ્યવસ્થા મજબૂત કરવી પડશે. સરકાર, નગરપાલિકા, પશુપાલન વિભાગ અને નોન ગવર્નમેન્ટ ઓર્ગેનાઈઝેશન (NGO) એકસાથે આવી ને આયોજનબદ્ધ કામગીરી શરૂ કરે તો મોટા પ્રમાણમાં રોગચાળાને અટકાવી શકાય છે.

“One Health” અભીગમ મુજબ માણસ, પશુ અને પચાવરણ – ત્રણે પરસ્પર જોડાયેલા છે. એકનું આરોગ્ય બીજાની સ્થિરતા પર આધાર રાખે છે. જો આપણે પશુઓનું આરોગ્ય સાચવી શકીશું તો માનવ સમાજ પણ વધુ સુરક્ષિત રહેશે.

• નિષ્કર્ષ:-

ગૌશાળાઓમાં વિધિવત આરોગ્ય નિયંત્રણ, રસીકરણ કાર્યક્રમો, સમયાંતરે હેલ્થ ચેકઅપ, સ્વચ્છતા અને ડીસઇન્ફેક્શનની વ્યવસ્થા તેમજ કર્મચારીઓને તાલીમ આપવી — આ બધું

રોગ નિયંત્રણના પાયાના તત્વો છે. જો આવી વ્યવસ્થાઓને યોગ્ય રીતે અમલમાં મુકવામાં આવે, તો ઁ માત્ર રોગોના અટકાવમાં નહિ પણ ગાયઓના કલ્યાણ અને માનવજાત માટે પણ ફાયદાકારક નીવડી શકે છે.

આખરે, ગૌશાળાઓ માનવતાનું પ્રતિબીંબ છે – પણ સાથે સાથે તે આરોગ્યનું કેન્દ્ર પણ બને, ઁ માટે આપણે ગંભીર રીતે પ્રયત્ન કરવો પડશે. ભવિષ્યમાં જો આપણે રોગચાળાના જોખમથી બચવું છે, તો આરોગ્યનું વિજ્ઞાન, વ્યવસ્થાપન અને જાગૃતિ – ત્રણેની સમજૂતી અને અમલ જરૂરી છે.